

УДК 341.9:340.137(4+477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.37>

М. Р. Аракелян

*д.ю.н., професор, перший проректор,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-3797-5405*

Ю. Ю. Акіменко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID 0000-0002-7238-8273*

О. О. Белогубова

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID 0000-0002-2948-1907*

ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ПРОЦЕСУ УНІФІКАЦІЇ АКТИВ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В ЄС

Постановка проблеми. Набуття статусу країни-кандидата на вступ у ЄС актуалізує для України необхідність глибокого дослідження системи активів міжнародного приватного права створених Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права. Транснаціональне співробітництво під впливом глобалізації та взаємозв'язку економічних систем вимагає швидшого реагування правових систем, зокрема України, і передбачуваності правових результатів, що виявляються в судових рішеннях. Важливим кроком інтеграції України до європейського та світового правового простору є уніфікація норм спільного європейського права – ратифікація Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р. / Hague Judgments Convention 2019). Ефективність застосування Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. є одним з факторів, що забезпечує визначеність та передбачуваність

для учасників у транснаціональних цивільних чи комерційних відносин та впливає на формування інвестиційного клімату у державі та сприятливість умов для залучення іноземних інвестицій.

Стан дослідження. Сфера міжнародного приватного права стала предметом дослідження багатьох іноземних та вітчизняних вчених, серед яких необхідно відмітити роботи Ю.В. Білоусова, А.С. Довгерта, Т.С. Кисельової, В.М. Коссака, О.Д. Крупчан, Л.А. Лунца, І.Г. Побірченко, В.В. Попко, Ю.Д. Притики, Г.С. Фединак, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси. Г.А. Цірата.

Мета цієї статті полягає у дослідженні шляхів впровадження норм Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. у чинне законодавство України, яке регулює систему розгляду спорів в міжнародному арбітражі в цілому, та на підставі цього визначити основні характеристики цього документу, які вплинуть на правову систему України.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному рівні питання функціонування міжнародного арбітражу регулюється, зокрема, такими нормативними актами як: Конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень від 1958 року (далі – Нью-Йоркська конвенція) [1] та Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 1961 року (далі – Європейська конвенція) [2]. До вищевказаних міжнародно-правових актів Україна доєдналась у 1960 р. [3] та 1963 р. [4] відповідно на підставі указів президії Верховної Ради Української РСР.

Нью-Йоркська конвенція та Європейська конвенція були розроблені Економічною та соціальною радою ООН та набули найбільшого поширення серед країн. Так, Нью-Йоркську конвенцію ратифікувало 156 країн, а Європейську конвенцію ратифікувало 55 країн, що робить ці два акти найвпливовішими у сфері визнання та виконання іноземних судових рішень у функціонуванні зовнішньоторговельного арбітражу.

Відповідно до п. 1 ст. I Нью-Йоркської конвенції вона застосовується щодо визнання та виконання арбітражних рішень, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. При цьому рішення має бути або винесено на території іншої держави, ніж держава, де порушене клопотання про виконання таких рішень, або рішення не вважається внутрішнім в тій державі, де порушується клопотання про їх визнання і виконання [1]. А сферою застосування Європейської конвенції відповідно до ст. I виступають арбітражні угоди між фізичними та юридичними особами, які укладені для вирішення спорів, що виникли під час виконання операцій із зовнішньоекономічної торгівлі, а також самі арбітражні процеси, які ґрунтуються на цих угодах [2]. Таким чином, у світі існує два нормативних акти глобального та регіонального рівня, які створюють необхідне мінімальне підґрунтя для визнання й виконання відповідною державою арбітражних рішень, ухвалених на території іншої держави.

Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р., в свою чергу, є кульмінацією багаторічних переговорів в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права. Процес обговорень розпочався ще у 1992 році у пошуках глобального підходу до юрисдикції та визнання судових рішень. Слід відмітити, що Гаазька конференція з міжнародного приватного права є однією з найстаріших діючих міжурядових організацій, чиєю метою є створення багатосторонніх договорів або конвенцій, які спрямовані перш за все на полегшення життя суб'єктів приватного та торгового права у транскордонних відносинах. З настанням етапу активної економічної інтеграції на європейському континенті стало очевидним, що незважаючи на успішність існування наднаціонального об'єднання держав – ЄС, його країни-члени та країни, які не планують набувати членства в ЄС, проте перебувають у тісних економічних та торговельних відносинах, потребують іншої платформи для процесу уніфікації приватного права. Можливість існування єдиного цивільного кодексу для ЄС з виходом Великобританії знов є актуальною, але через кризові явища в економіці спричинені пандемією та повномасштабним збройним конфліктом між Україною та РФ, цей проект відкладається. На противагу цьому набувають широкого поширення сімейні та спадкові правовідносини з іноземним елементом та збільшується кількість правовідносин у цивільних та комерційних справах, які потребують визначеності та впорядкування шляхом визнання чи виконання іноземного судового рішення. Україна також заінтересована захистити свої резидентів у сфері сімейних та спадкових правовідносин, а окрім цього виступити надійним партнером для суб'єктів права, які мають різну юрисдикційну належність, та багатоманітність її форм у сфері економічних та торговельних правовідносин. Водночас, мова йде не про внесення змін до деяких нормативних актів України, а про структурний перегляд механізму правового регулювання цілих

галузей чи усїєї системи права, підвищення значення та застосування принципів права та переосмислення правової системи України.

Основою для складного процесу перегляду та переосмислення правової системи України зараз виступає Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. (Угода про асоціацію). [5] Відповідно до ст. 24 Угоди про асоціацію Сторони домовилися розвивати подальше судове співробітництво між Україною та Європейським Союзом у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей.

Отже, Україна підписала та ратифікувала Конвенцію про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р.) [6]. Цю Конвенцію також підписали ще 28 країн, включаючи Сполучені Штати Америки та всі країни-члени ЄС за винятком Данії, що робить цей міжнародно-правовий акт – універсальним багатостороннім документом, що закріплює для держав, які стануть її Сторонами, загальні правила, за яких гарантується взаємне визнання і виконання судових рішень у цивільних або комерційних справах.

Можна стверджувати, що цією ратифікацією Україна змінила свій підхід у врегулювання міжнародних відносин у сфері приватного права: раніше основним інструментом були двосторонні договори, які містили норми щодо правових відносин і міжнародної правової допомоги у цивільних справах, а тепер це участь в міжнародній міжурядовій організації, де розробляються спільні норми міжнародного приватного права з метою координації відносин між різними системами приватного права у ситуаціях конфліктів законів. Більше

того, наявні двосторонні існуючі угоди між Україною та країнами-підписантами Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. не є перешкодою для ефективного застосування останньої, оскільки мають лише інструменти, які доповнюють вже існуючі угоди.

У ч. 1 ст. 1 Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. визначається, що вона застосовується до визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах, за винятком справ, пов'язаних зі стягненням податків, митних та адміністративних справ. Ч. 1 ст. 2 Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. розширює це застереження та містить вичерпний перелік справ, до яких вона не може застосовуватися, а саме: «статус та правоздатність фізичних осіб; аліментні зобов'язання; інші питання сімейного права, в тому числі режими власності подружжя, а також інші права та зобов'язання, пов'язані зі шлюбом або подібними відносинами; заповіти та спадкування; неплатоспроможність, врегулювання заборгованості та оздоровлення фінансових інститутів, а також подібні питання; перевезення пасажирів і вантажів; транскордонне забруднення моря, забруднення моря за межами національної юрисдикції, забруднення моря із суден, обмеження відповідальності за морськими вимогами, а також загальна аварія; відповідальність за ядерну шкоду; дійсність, недійсність або припинення юридичних осіб, об'єднань фізичних або юридичних осіб, а також дійсність рішень їхніх органів; дійсність записів у державних реєстрах; наклеп; недоторканність приватного життя; інтелектуальна власність; діяльність збройних сил, у тому числі дії службових осіб у межах виконання офіційних повноважень; правоохоронна діяльність, у тому числі дії співробітників правоохоронних органів у межах виконання офіційних повноважень; антимонопольні питання (конкурентія), за винятком випадків, коли судові рішення засноване на поведінці, яке являє собою угоду, що обмежує конкуренцію, або практику узгоджених дій фактичних чи потен-

ційних конкурентів щодо фіксації цін, подачі недобросовісних заявок на участь у торгах, встановлення обмежень або квот, розподіл ринків за допомогою розподілу споживачів, постачальників, територій або сфер торгівлі, якщо при цьому така діяльність та її наслідки відбулися в державі, суд якої виніс рішення; реструктуризація суверенного боргу за допомогою односторонніх державних заходів». [6] Крім того, ст. 2 Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. виключає арбітражні та інші альтернативні рішення щодо вирішення спорів зі сфери застосування. Дуже важливим аспектом Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. є те, що конвенція застосовується до цивільних і господарських судових рішень, в яких однією зі сторін є держава, уряд, державна установа або особа, яка діє від імені держави, але за винятком аспектів щодо імунітету та привілеїв держав і міжнародних організацій. [6]

Основну мету Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. можна визначити як є спрощення обігу судових рішень, прийнятих у окремих цивільних та комерційних справах, та створення ефективного механізму транскордонного виконання судових рішень. Під час підготовки тексту Гаазької конвенції також зазначалося, що документ спрямований на сприяння міжнародній торгівлі та інвестиціям за допомогою: можливості визнання та виконання рішень на території будь-якої з Договірних Держав;

зниження необхідності дублюючих розглядів у двох та більше державах; скорочення витрат та строків; збільшення передбачуваності законодавства у сфері визнання та виконання іноземних рішень: сторони зможуть з більшою ймовірністю оцінювати обставини, за яких рішення можуть мати силу в інших державах; забезпечення для позивачів можливості вибору місця ініціювання розгляду, беручи до уваги здатність виконати рішення в інших державах та необхідність забезпечення справедливості стосовно відповідачів.

Варто зауважити, що ч. 2 ст. 4 Гаазької

конвенції про судові рішення 2019 р. визначає, що жодного перегляду судового рішення по суті у запитуваній Державі не допускається. Таким чином, можна стверджувати про довіру до судової системи України з боку інших країн та впевненість у її незалежності та стабільності, адже не тільки на Україні покладається обов'язок визнати та виконати іноземне судове рішення, а й будь-яке судове рішення з України отримує той самий рівень визнання, що мають і локальні суди. Слід не забувати, що будь-який такий документ має містити виключення з цього правила. Відповідно до ст. 7 Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. «інша Договірна держава може відмовити у визнанні та виконанні лише на обмеженій кількості підстав для відмови, викладених у Конвенції». Такими підставами відповідно до Конвенції є якщо позов не був вручений позивачу; якщо позов був вручений відповідачу у запитуваній Державі у спосіб, що є несумісним з основоположними принципами запитуваної Держави; якщо судове рішення було отримане внаслідок обману, визнання або виконання було б очевидно несумісним з публічним порядком запитуваної Держави; якщо провадження в суді ухвалення суперечило угоді або визначенню у документі про створення трасту; якщо судові рішення є несумісним з судовим рішенням, ухваленим судом запитуваної Держави у спорі між тими самими сторонами; якщо судові рішення є несумісним з судовим рішенням, ухваленим раніше судом іншої Держави між тими самими сторонами з того самого предмету. Саме через таку підставу, як «визнання або виконання було б очевидно несумісним з публічним порядком запитуваної Держави» зараз наявні дискусії. Професор О.Д. Крупчан зазначає, що «іноземне арбітражне рішення, що є результатом національних, ідеологічних, моральних, духовних, економічних, політичних та соціальних особливостей конкретного суспільства, не може враховувати відповідний ідеологічний, соціальний, культурний, економічний та моральний базис, на якому

побудовано правову систему іншої держави». На нашу думку слушним є також думка д.ю.н. О.О. Кота, що на сьогодні відсутня нагальна необхідність визначення на законодавчому рівні поняття публічного порядку, оскільки це значно звузить це фундаментальне поняття, на противагу цьому суд не позбавлений можливості самостійно аналізувати цю категорію та чи необхідно на цій підставі відмовляти у визнанні іноземного судового рішення.

Слід також додати, що участь України та її підтримка з боку ЄС на цьому шляху, на нашу думку, є ознакою (або підтвердженням) майбутніх орієнтирів спільноти щодо введення в дію цієї Конвенції, тобто ЄС має на меті створення уніфікованого набору основних правил щодо визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах нового покоління, щоб сприяти ефективному визнанню та виконанню таких судових рішень.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що процеси адаптації національного законодавства України до універсальних та регіональних стандартів є об'єктивно необхідними з точки зору як про-

гресу національної правової системи в цілому, так і виконання взятих на себе зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію зокрема.

Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р. як уніфікований набір основних правил може забезпечити більшу передбачуваність і визначеність щодо глобального обігу іноземних судових рішень, на відміну від поточної ситуації, коли сторони стикаються з труднощами через розпорошену правову базу для визнання та виконання судових рішень у міжнародному контексті. Конвенція забезпечує юридичну визначеність і передбачуваність сторонам, залученим у транскордонні операції, забезпечуючи ясність щодо того, чи буде та в якому обсязі судові рішення визнаватися та виконуватись у іншій юрисдикції. Забезпечуючи визнання та виконання іноземних судових рішень, Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р. розширює доступ до правосуддя шляхом скорочення юридичних термінів, витрат і ризиків у транскордонних обставинах. Конвенція загалом зміцнює позитивне національне та міжнародне середовище для багатосторонньої торгівлі, інвестицій та мобільності.

Анотація

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу нормативних актів, які регулюють порядок вирішення спорів міжнародним арбітражем. У статті розглянуто сфери застосування основних конвенцій із вирішення спорів міжнародним арбітражем, зокрема Конвенції про виконання іноземних арбітражних рішень від 1958 року, Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 1961 року, Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р., Конвенції про угоди про вибір суду 2005 р.

Так, у статті розкриті передумови розробки та затвердження Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р., проаналізовані окремі її положення, визначено юрисдикцію та виключення з неї, проаналізовано підстави для невизнання або невиконання іноземного судового рішення, а також констатовано відсутність потреби у додатковому визначенні поняття «публічного порядку». За результатами проведеного дослідження автором зроблено такі висновки: наразі на міжнародному рівні існують декілька актів універсальної та локальної дії, що регулюють правовідносини, які виникають у зв'язку з арбітражним розглядом; доведено, що Нью-Йоркська і Європейська конвенції, хоча і регулюють дещо різні сфери правовідносин, все ж таки мають схожі предмети регулювання з певними відмінностями в самому регулюванні; зумовлено необхідність існування локальних конвенцій за наявності універсальних, а саме Гаазької конвенції про судові рішення 2019 р. та Конвенції про угоди про вибір суду 2005 р. в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права.

Ключові слова: Гаазька конференція з міжнародного приватного права, міжнародне приватне право, колізійні норми, Гаазька конвенція про судові рішення 2019 р.

Arakelian M. R., Akimenko Yu. Yu., Bielohubova O. O. Accession of Ukraine to the process of unification of international private law acts in the EU

This article is devoted to a comparative legal analysis of normative acts that regulate the procedure for resolving disputes by international arbitration. The article examines the scope of the main conventions on the resolution of disputes by international arbitration, in particular the Convention on the Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 1958, the European Convention on Foreign Trade Arbitration of 1961, The Hague Convention on Judgments of 2019, the Convention on Choice of Court Agreements of 2005.

The article reveals the prerequisites for the development and approval of the 2019 Hague Convention on Judgments, analyzes its individual provisions, defines jurisdiction and exclusion from it, analyzes the grounds for non-recognition or non-enforcement of a foreign judgment, and also states that there is no need for an additional definition of the concept of “public order”. Based on the results of the conducted research, the author made the following conclusions: currently, at the international level, there are several acts of universal and local effect that regulate legal relations that arise in connection with arbitration proceedings; it is proved that the New York and European Conventions, although they regulate somewhat different spheres of legal relations, nevertheless have similar subjects of regulation with certain differences in the regulation itself; the necessity of the existence of local conventions in the presence of universal ones, namely the Hague Convention on Judicial Decisions of 2019 and the Convention on Choice of Court Agreements of 2005 within the framework of the Hague Conference on Private International Law.

Key words: Hague Conference on Private International Law, private international law, EU law, Hague Convention on Judgments of 2019.

Список використаних джерел:

1. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, New York, 1958. URL: www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html.
2. European Convention on International Commercial Arbitration, 1963. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_069
3. Указ президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень» // Відомості Верховної Ради. – 1960. – № 31. – Ст. 368.
4. Указ президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж» // Відомості Верховної Ради. – 1963. – № 8. – Ст. 171.
5. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах» від 1 липня 2022 року № 2342-IX // Офіційний вісник України. – 2022. – № 58. – Ст. 32.
7. Крупчан О.Д. Публічно-правове та приватноправове регулювання підприємництва в Україні // *Адміністративне право*. – 2014. – № 3. – С. 150-157
8. Кот О.О. Суперечність арбітражного рішення публічному порядку України як підстава для відмови у наданні дозволу на його виконання. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. 2019. – С. 82-87.
9. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про угоди про вибір суду» від 15 червня 2021 року № 1544-IX // Офіційний вісник України. – 2021. – № 54. – Ст. 18.